

Vážené kolegyně a kolegové,

...with a little bit of luck, jen kapičku štěstí... zpívá popelář Doolittle v *My fair lady*. Ano, aspoň trochu štěstí potřebujeme všichni. Nemluvíme o pocitu štěstí, o šťastném životě, ale o šťastné náhodě, když řekneme – měl jsem kliku. Statistika by nejspíš ukázala, že štěstí se tu a tam usměje na každého. Jde o to kdy. A jak je využijeme. Angličtina má pro nečekaný, neplánovaný objev výraz serendipity (1). Poprvé jej použil anglický literát Horace Walpole v polovině 18. století, v době počátků moderní vědy. Podkladem byla orientální pohádka o nechtěných, ale šťastných objevech princů ze Serendipu (Cejlonu). Četl jsem i takové (poněkud sexistické) vysvětlení: serendipity je, když hledáte fosilie a najdete krásnou ženu, která ovšem není geoložkou nebo archeoložkou. Ve vědě štěstí potřebujeme. Objev vyžaduje štěstí, invenci a intelekt, nic z toho nesmí chybět, pravil Goethe. Při výzkumu vždy vybíráme z několika možností, riziko omylu je vysoké. Kde je jistota, není potřeba vědy. Máme situace, kdy se naše hypotéza neprokáže, šli jsme špatným směrem, avšak když se rozhlédneme, uvidíme správnou cestu, o které jsme nevěděli a která vede sice k jinému, avšak užitečnému cíli. Někdy k lepšímu, než byl původní. Třeba sildenafil byl neúspěšným kandidátem léčby anginy pectoris, nečekaný vedlejší účinek – erekce – změnil směr výzkumu, na jehož konci je jeden z komerčně nejúspěšnějších léků posledních dekád, Viagra. O náhodném objevu antiepileptického efektu bromidů jsem již psal. Pramipexol byl původně nepříliš úspěšným antidepresivem, pak úspěšným antiparkinsonikem, než jeho antidepresivní účinek našel své uplatnění u nemocných s Parkinsonovou nemocí a depresí (2). Notoricky známý je objev penicilinu. Alexander Fleming si všiml poničené bakteriální kultury v okolí plísňe *Penicillium notatum*, která přicestovala vzduchem a znečistila agarovou misku s kulturou stafylokoků. Byla to jistě šťastná náhoda, méně je však známo, že v nepříliš čistém prostředí laboratoře docházelo k podobným kontaminacím často. Pouze Fleminga však napadlo je využít pro další výzkum. Štěstí samo o sobě nestačilo, badatel musel mít nápad, intuici. I já jsem měl velké štěstí, když jsem na začátku své vědecké kariéry aplikoval atropin a objevil tak cholinergní původ neepileptického myoklonu pavíků. Papio papio, ceněný model ve výzkumu epilepsie, může mít jak fotosenzitivní epilepsii tak i neepileptický myoklonus, ve své genetické výbavě. V džungli senegalské Casamanky mu to zřejmě nevadí. Atropin jsem podal, protože byl náhodou k dispozici, mohl jsem podat i něco jiného, na druhé straně jsem věděl, proč jej podávám, hypotéza cholinergního původu byla nepravděpodobná, ale možná (3). Štěstí přije připraveným, to je banální věta.

Někdy však příprava ani intelekt nepomůžou a člověk může mít štěstí... prostě štěstí. Někdy štěstí má anebo nemá a může to znamenat třeba, že přežije, nebo nepřežije. Ejn biserle mazel, ejn biserle glik se zpívá v jidiš písničce. Znamená to totéž, co první řádky tohoto úvodníku – jen trochu štěstí... Jazyk jidiš štěstí neměl, ještě menší pak ti, co jím mluvili. Nebo mluvili jinými jazyky, ale dostali se do soukolí šoa, holocaustu. Přežít koncentrační tábor šlo jen s velkým štěstím. V reakci na můj úvodník v předminulém čísle *Neurologie pro praxi* (psal jsem o křivolakých cestách osudu Judy) jsem dostal od profesora Pavla Holländera e-mail se vzpomínkou jeho matky (4):

Skupina slovenských židovských dievčat sa v Lágri (Osvienčim) zbližila so skupinou skúsených politických poľských väzenkýň, vzájomne si pomáhali a podporovali sa... Vytvárali komando, ktoré pracovalo na farme, na ktorej sa chovali zvieratá – hydina, zajace – pre potreby príslušníkov SS. Vzhľadom na to, že v Lágri bola veľká núdza, čo platilo i pre SS-mannov, mnohí velitelia, ktorí neskôr vstúpili do európskych dejín ako masoví zločinci, farmu navštevovali za účelom prílepiť si potravínový prídel. Z tohto dôvodu si toto komando vybral za účelom pôsobiť pre neho ako ošetrojúci lekár i Josef Mengele. Mama ho veľmi dobre poznala – v tábore sa pritom vedelo o každom všetko, každý dobre vedel, kto je Mengele a čo robí. Raz mala mama presilenú ruku, nemohla pracovať a spoluväzenkyne ju už ďalej nemohli kryť. Nezostávalo iné, len na apeli sa hlásiť – so všetkými rizikami. Mengele ju vyšetril, nariadil poľským väzňom, aby jej zhotovili na ruku koženú ortézu a mama nariadil dva týždne úľavy z práce... Obdobne ako Mengele bol pravidelným návštevníkom komanda lagerkomandant Kramer. Kramer sa neskôr stal lagerkomandantom Bergen-Belsenu, tam bol zatknutý anglickou armádou a spolu s ďalšími dozorcami SS odsúdený na smrť v známom Lünenburskom procese. Do Bergen-Belsenu dorazili v januári v otvorených vagónoch väzni uprostred noci... V zime ich nahnali na apelplatz, hodiny nechali čakať. V dave narastalo napätie, z jednej strany sa blížil jeden šialený kápo, ktorý si s kyjacom v rukách vyberal stojacich väzňov a ubíjal ich na smrť. Vedúcu úlohu v skupine väzenkýň, v ktorej bola mama (spolu so sestrou, s ktorou spolu prežili celú vojnu, ktorá bola mimoriadne krásna a neexistoval jediný SS-mann, ktorý by si ju nezapamätal), hrala jedna (z pohľadu ostatných) staršia poľská väzenkyňa – Klára. Tá zavelila – utekajme, pretože nás pozabíja! Začali utekať po lagerstrasse a – znie to neuveriteľne – cestu im zastavila skupina dôstojníkov SS, v ich čele lagerkomandant Kramer. A – nasledujú momenty vymykajúce sa možnostiam ľudskej chápania. Muž, ktorý posielal desaťtisíce na smrť, sa odrazu potešil, že vidí známe tváre a obrátiac sa na maminu sestru, hovorí, Paula, kde sa tu berieš, čo tu robíš? Skúsené väzenkyne sa vytrasili hneď s legendou – teraz sme prišli, nechceme zaháľat a hlásime sa na prácu! Pridelil ich opäť k chovu zvierat, čo im opäť umožnilo „organizovať“ si príležitostne potraviny a prežiť...

Nejenom kapku, ale prútrž mračen se štěstím přejí čtenářům těchto řádků. Na vaše příspěvky se i s redakční radou těší

prof. MUDr. Ivan Rektor, CSc. – předseda redakční rady

1. Ban T. The role of serendipity in drug discovery. *Dialogues in Clinical Neuroscience*, 2006; 8: 3, 335–344.
2. Prioritní práce na toto téma je v současnosti nejvíce citovanou prací I. neurologické kliniky MU v Brně, podle Science Citation Index má t. č. přes 80 citací. Viz také Rektorová I, Rektor I, Bareš M, Dostál V, Ehler E, Fanfrdlová, Fiedler J, Klajblová H, Kulišťák P, Rössner P, Svátová K, Urbánek K, Velíšková J. Pramipexole and pergolide in the treatment of depression in Parkinson's Disease: a national multicentre prospective randomized study. *Europ J Neurol* 2003; 10: 399–406.
3. Blíže v mé knížce *Neuroeseje*, 2., rozšířené vydání, Triton, Praha-Kroměříž, 2011.
4. Pavel Holländer je profesorem Právnické fakulty Masarykovy univerzity a místopředsedou Ústavního soudu České Republiky. Text jsem mírně zkrátil.